

OŠ GUSTAVA ŠILIHA LAPORJE

**RAZISKOVALNA NALOGA
OŠ GUSTAVA ŠILIHA LAPORJE**

VRNILI SMO SE BREZ OČETA

Raziskovalno področje: zgodovina

MENTORICA:
Marjeta Čas, prof.

AVTOR:
Mario Damše, roj. 29. 5. 1994

LEKTORICA:
Milena Krajnc

Laporje, februar 2009

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici, gospe Marjeti Čas, za vzpodbudo, pomoč in potrpežljivost pri snovanju raziskovalne naloge in gospe Mileni Krajnc za lektoriranje naloge.

Iskreno se zahvaljujem tudi vsem učencem in krajanom Laporja in Kržnega Vrha, ki so korektno izpolnili anketne vprašalnike.

Posebna zahvala pa velja moji babici, Amaliji Damše, ki me je spodbujala pri delu in mi zaupala svoje grenke spomine na otroška leta. Hvala tudi informatorjem: Jelki Plošenjak, Janku Tomcu in Ivanu Simončiču.

POVZETEK

Problematika izgnanstva je v slovenski zgodovini še vedno zelo pereča. V Sloveniji je živih še okoli 19.000 izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev, ki so organizirani v 84 krajevnih organizacij Društva izgnancev Slovenije, ki delujejo po vsej Sloveniji. Preživeli pregnanci in izgnanci so žive priče zločina, ki smo se mu z veliko trpljenja in bolečin zmagovito uprli.

Usoda izgnancev v različnih delih Evrope je bila podobna. Nacisti so slovenske izgnance izkoriščali kot ceneno delovno silo za najtežja dela. Prisilno so delali tudi otroci, in to v rudnikih, kamnolomih, tovarnah, pri graditvi cest in železnic, na kmetih. Dekleta so iz taborišč pošiljali za dekleta k nemškim družinam. Slabo se je godilo tudi izgnanim v druge kraje nekdanje Jugoslavije, trpeli so pobegli pred izgonom in drugi begunci.

Tudi moja babica, Amalija Damše, je kot otrok okusila grozote izgnanstva. Podobno kot drugi rojaki z Rake je doživljala trpljenje v nacističnih taboriščih in jokala ob izgubi očeta. Trpljenje jo je prekalilo, da je dozorela v odločno borko za pravice in za popravo krivic vsem, ki so morali prenašati različne oblike nasilja druge svetovne vojne. Težka otroška leta izgnanstva so močno zaznamovala njeno življenjsko pot.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD.....	6
2 TEORETIČNI DEL.....	7
2.1 Druga svetovna vojna na slovenskih tleh	7
2.2 Izgoni zavednih Slovencev.....	8
2.3 Razstava o izgnancih v Muzeju NO.....	12
2.4 Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945.....	12
3 EMPIRIČNI DEL.....	16
3.1 Namen empirične raziskave.....	16
3.2 Metodologija.....	16
3.3 Raziskovalni intervju.....	16
3.4 Raziskovalna anketa.....	16
3.5 Postopek zbiranja podatkov.....	17
3.6 Obdelava podatkov.....	17
4 REZULTATI.....	17
4.1 Babica se je z družino iz izgnanstva vrnila brez očeta.....	17
4.2 Otroštvo sem preživel v izgnanstvu.....	21
4.3 Nikoli niso izvedeli, kdo jih je izdal.....	22
4.4 Babico in gospo Jelko je zbližala kruta preteklost.....	23
4.5 Analiza ankete.....	24
5 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK.....	30
6 LITERATURA IN VIRI.....	31
7 PRILOGE.....	32
Priloga 1:Anketni vprašalnik	32
Priloga 2: Zahtevki za priznanje statusa žrtve vojnega nasilja.....	35
Priloga 3: Potrdilo o prisilnem izgnanstvu.....	36
Priloga 4: Odločba do pravice doživljenjske mesečne rente.....	37

KAZALO SLIK

Slika 1: Grad Borl je bil med drugo svetovno vojno zbirno taborišče.....	9
Slika 2: Delovno taborišče Dachau.....	11
Slika 3: Logotip društva.....	13
Slika 4: Moja babica Amalija Damše.....	21

KAZALO GRAFOV

Graf 1: Starost anketirancev.....	24
Graf 2: Vzorec anketiranih oseb glede na spol.....	25
Graf 3: Izobrazba anketirancev.....	25
Graf 4: Kdaj se je začela 2. svetovna vojna na slovenskem ozemlju?.....	26
Graf 5: Kateri izmed okupatorjev je zavzel območje Štajerske?.....	26
Graf 6: Kakšni so bili raznarodovalni ukrepi okupatorjev na Štajerskem?.....	27
Graf 7: Ali veste, kateri so bili poglavitni vzroki za izganjanje Slovencev v druge države?.....	27
Graf 8: V katero evropsko državo so okupatorji odpeljali največ izgnancev?.....	28
Graf 9: Kakšen odnos so imeli okupatorji do izgnancev?.....	28
Graf 10: Koliko je po vaši presoji danes še živih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev?.....	29
Graf 11: Ali je naša država ustrezno poskrbela za izgnance in jim dodelila status žrtev vojnega nasilja?.....	29

1 UVOD

Kot večina otrok sem se tudi sam v svojem otroštvu rad igral. Za razliko od deklic, ki so se igrale s punčkami, smo se fantje igrali s tovornjaki, letali in tanki. Babica me je velikokrat opazovala. Mimika njenega obraza je na trenutke pokazala neizmerno veselje, že naslednji hip pa neutolažljivo žalost. Njenega nihanja razpoloženja takrat nisem razumel.

Ko sem nekoliko odrasel, mi je babica povedala pretresljivo zgodbo iz njenega ranega otroštva. Prisluhnil sem zgodbi izganke, ki me je tako pritegnila, da sem se odločil bolje spoznati obdobje okupacije in problematiko izgnanstva.

Začel sem razumevati njeno obnašanje. Njene solze so ob opazovanju moje brezskrbne igre dobile nov pomen. Njeno otroštvo se je zelo razlikovalo od mojega.

Odločil sem se, da zgodbo svoje babice raziščem, saj si njeno trpljenje in trpljenje vseh izgnancev zasluži, da je zapisano. Mogoče je moj poglobitni cilj ravno ta, da se ljudje začnemo zavedati, kako srečni smo lahko, da imamo preproste stvari, kot so oblačila, igrače, toplina bližnjih in topel dom. Pomembno je, da se začnemo zavedati pomena besede mir.

Preden sem začel raziskovati, sem si zastavil naslednje hipoteze:

- težka otroška leta izgnanstva moje babice so vplivala na njeno kasnejšo življenjsko pot;
- osveščenost krajanov KS Laporje o dogodkih v času izgnanstva je zelo slaba;
- usoda izgnancev v različnih delih Evrope je podobna;
- Društvo izgnancev Slovenije je zelo aktivno in se zelo zavzema za svoje člane.

Dela sem se lotil z zbiranjem virov in literature iz obdobja okupacije. Ogle dal sem si zbirko v Muzeju narodne osvoboditve Maribor, Ko nisi smel biti Slovenec. Opravil sem raziskovalne intervjuje z babico, Amalijo Damše, Jelko Plošenjak, Jankom Tomcem in Ivanom Simončičem. Anketiral sem učence in krajanje Laporja. Zbrane podatke sem uredil in jih analiziral.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Druga svetovna vojna na slovenskih tleh

Druga svetovna vojna je bil najobsežnejši in najdražji oborožen spopad v zgodovini človeštva, ki je vključeval večino svetovnih držav. Odvijal se je hkrati po celem svetu, zahteval pa je približno 60 milijonov človeških življenj.

Na slovenskem ozemlju se je vojna začela 6. aprila 1941. Ob vkorakanju nemške vojske 11. aprila 1941 so se v boj za naše ozemlje vključile tudi italijanske in madžarske sile. Odpor jugoslovanske vojske je bil simboličen. Tako so Nemci zasedli Gorenjsko, Štajersko, severozahodni del Prekmurja in severni del Dolenjske. Italijani so zasedli Notranjsko, večino Dolenjske in Ljubljano, Madžari pa večino Prekmurja.

Že ob začetku okupacije je usodo Slovencev na slovenskem Štajerskem določil Hitler z besedami: »Napravite mi to deželo nemško!«. Ta naloga je imela tri bistvene sestavine, in sicer: množično izganjanje ljudi, množično naseljevanje Nemcev ter hitro in popolno ponemčenje dežele in ljudi. [6]

Nacisti so se na slovenskem Štajerskem lotili dela z veliko gorečnostjo. Takoj po svojem prihodu so pričeli zapirati ljudi po vnaprej pripravljenih seznamih. Nacistični okupator je bil, med tremi okupatorji, ki so zasedli Slovenijo, najbolj nestrpen do slovenskega naroda in mu je prisodil le še tri do pet let narodnega življenja oziroma počasno izumiranje. Zaradi tega so hudi nasilni raznarodovalni ukrepi na Slovenskem kar sledili drug drugemu. Prvi, ki so občutili nasilje 2. svetovne vojne, so bili vojaki jugoslovanske vojske. Branili naj bi Jugoslavijo, vendar niso imeli veliko možnosti za uspeh proti tedaj najboljši vojski na svetu, kakor so Nemci upravičeno ocenjevali svojo vojsko.

V prvih dneh okupacije so pričeli nacisti spreminjati zunanji videz dežele. Odstranjevali so slovenske napise krajev, ulic, tovarn in podjetij ter jih zamenjevali z nemškimi. Spremenili so tudi osebna imena in priimke ljudi. Povsod so viseli plakati, ki so pozivali prebivalstvo k učenju nemščine. Pri ponemčevanju ljudi so nemške okupacijske oblasti posvetile posebno pozornost ponemčevanju otrok v vrtcih in šolah. Ustanavljali so samo nemške vrtce, pouk v vseh šolah pa je potekal v nemščini.

Nemške okupacijske oblasti so izvajale še druge ponemčevalne ukrepe, kot so: množično uničevanje slovenskih knjig, ukinjanje slovenskih društev ter zaplemba njihovega premoženja. S tem je hotel okupator uničiti narodno zavest Slovencev.

Za uspešno ponemčevanje so nemške okupacijske oblasti posegle tudi v gospodarstvo. Trudili so se vključiti gospodarstvo slovenske Štajerske v gospodarstvo avstrijske Štajerske in s tem v nacistično gospodarstvo. [1]

2.2 Izgoni zavednih Slovencev

Vzporedno s ponemčevanjem so nemške okupacijske oblasti izvajale že prve aretacije in izgone mnogih zavednih Slovencev, ki so jih nacisti imeli za politične nasprotnike. Prve aretacije so bile v Mariboru izvedene že 11. aprila 1941. Aretirani so se znašli v zaporih ter v zbirnih in prehodnih taboriščih. Med aretiranci so bili ljudje, ki so pred vojno sodelovali v jugoslovanskih političnih strankah, Maistrovi borci, člani Sokola in Orla, člani Ciril Metodove družbe, člani bivše Narodne odbrane ter slovenska inteligenca, duhovniki, profesorji, učitelji, pravniki in zdravniki, torej tisti, ki bi bili sposobni organizirati odpor proti nacistom. [6]

Za izganjanje z rednimi transporti so nacisti zbirali aretirane v zbirnih taboriščih, ki so bila v meljski vojašnici v Mariboru, na gradu Borl, v celjskem Kapucinskem samostanu, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu in v Rajhenburgu (danes Brestanica). V zbirnih taboriščih so aretirane pregledale posebne komisije in takrat so dobili dokončno oceno. Tisti, ki s so dobili oznako E, so bili predvideni za izgon v Srbijo ali Neodvisno državo Hrvaško.

Slika 3: Grad Borl je bil med drugo svetovno vojno zbirno taborišče

Prvi transport s slovenskimi izgnanci je odpeljal 7. junija 1941 v srbski Arandjelovac z železniške postaje Slovenska Bistrica. Iz zbirnega taborišča v Mariboru je v prvem valu deportacij od 7. junija do 4. julija 1941 odpeljalo 11 transportov. Skupaj je bilo v okviru prvega vala iz Štajerske v Srbijo in Neodvisno državo Hrvaško izgnanih okoli 4.800 oseb.

Nato je sledil drugi val izgonov, ki je potekal med 11. in 26. julijem 1941. Takrat so izgnali okrog 10.000 ljudi, ki so se na slovensko Štajersko preselili po 1. januarju 1914. Vse premoženje izgnancev je bilo zaplenjeno v korist nemškega rajha. Vzporedno z izgoni proti jugu, so tekle priprave na izgone proti severu na območje starega rajha. Tja so bili izgnani tisti Slovenci, za katere so nacisti menili, da so sposobni za ponemčenje, ker so bili rasno visoko ocenjeni, politično pa so jih nameravali spreobrniti. Če sprememba ne bi uspela, bi jim odvzeli državljanstvo ter jih poslali v koncentracijsko taborišče. Te izgone so opravili v manjšem obsegu kot so načrtovali, saj so od 7. decembra 1941 do 18. maja 1942 izgnali le 149 ljudi.

Jeseni 1941 so potekale priprave na izgon Slovencev iz Posavja in Posotelja v taborišča Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi) v Nemčiji. Iz pasu ob Savi in Sotli so nameravali izgnati Slovence in pridobiti prostor za naselitev Nemcev iz Kočevskega, Besarabije, Dobrudže, in Kanalske doline.

OŠ GUSTAVA ŠILIHA LAPORJE

Zaradi strahu pred zapiranjem in izganjanjem ter zaradi močne nacistične propagande so se ljudje množično vključevali v Štajersko domovinsko zvezo, kajti to je bil predpogoj za pridobitev nemškega državljanstva. S pridobitvijo nemškega državljanstva pa so Slovenci postali nemški vojni obvezniki.

Tudi naseljevanje Nemcev na posesti od koder so izgnali Slovence smatramo za nasilje. Do konca leta 1941 so nacisti zaplenili 1.011 zgradb (hiše, trgovine, gostilne) in gradbenih parcel. Do konca leta 1943 se je ta številka dvignila na 2.064 (pri tem ni upoštevano premoženje Slovencev ob Savi in Sotli, kjer so zaplenili skoraj vso posest). [6]

Zaradi okupatorjeve želje po uničenju slovenskega naroda in priključitvi slovenskega ozemlja k nemškemu rajhu, so se Slovenci uprli. Odporu so sledile množične aretacije tistih, za katere so nacisti menili, da so sodelavci odporniškega gibanja. Imenovali so jih komunistični zločinci, pa čeprav je šlo le za sodelavce Osvobodilne fronte ali celo za člane uporniške katoliške skupine. Zapirali so jih v sodne zapore v Mariboru, v celjski Stari pisker, na Ptuj in v Brežicah. Aretirance so v sodnih zaporih zasliševali in jih ob tem strahotno mučili, nato pa so jih ustrelili kot talce, poslali v koncentracijska taborišča, izpustili pa so le tiste, ki jim niso mogli dokazati krivde. Ubitih je bilo 1.590 ljudi, od tega 1.508 moških in 82 žensk. Število ustreljenih je še večje, saj nacisti niso za vsa streljanja izdali razglasov z imeni ustreljenih.

Nacisti se niso zadovoljili s tem, da so ubijali talce, temveč so po njihovem prepričanju morale trpeti tudi družine ustreljenih talcev in partizanov. Z aretacijami posameznih svojcev ustreljenih talcev in partizanov so pričeli marca 1942. Ker pa se je narodnoosvobodilno gibanje razmahnilo in dobivalo večje razsežnosti, je Himmler izdal ukaz, da je treba moške uničiti, ženske odpeljati v koncentracijska taborišča ter otroke ločiti od staršev in jih poslati v posebna otroška taborišča. Nacisti so internirali največ Slovencev predvsem v naslednja koncentracijska taborišča: Dachau, Auschwitz, Ravensbrück, Mauthausen in Buchenwald. [2]

Slika 4: Delovno taborišče Dachau

Proti koncu vojne so nacisti poleg sorodnikov partizanov in talcev preganjali še sorodnike dezertarjev iz nemške vojske. Nemška mobilizacija konec leta 1943 in še zlasti leta 1944 ni več uspevala, zato so nemške okupacijske oblasti 15. marca 1944 izdale odredbo, da je treba preganjati tudi sorodnike dezertarjev, ne glede na to, ali so pri partizanih ali se le skrivajo. Za delo sposobne so pošiljali na prisilno delo v taborišče v Strnišču, ki so ga preimenovali v Taborišče za kazenske posebne delovne obveznike - Strafsonderdienstpflichtlager Sterntal. Otroke in starejše so pošiljali v Stegersbach na Madžarskem, konec leta 1944 ter v začetku leta 1945 pa v Kobenz pri Knittelfeldu in v Wetzeldorf pri Gradcu. Tudi pri teh aretacijah so večkrat ločili matere od otrok in jih pošiljali v različna taborišča. Proti koncu vojne so nacisti zapirali sorodnike dezertarjev iz nemške vojske po vsej slovenski Štajerski. Po ohranjenih podatkih so jih največ prijeli in poslali v taborišča iz ptujskega okupacijskega okrožja. Ob preganjanju ljudi so plenili in uničevali tudi njihovo imetje. Požgali so veliko hiš. Na Kozjanskem so požgali cele vasi.

Med nasilje nad prebivalstvom prištevamo tudi bombne napade, ki so jih izvajali zavezniki proti Nemcem, trpelo pa je vse prebivalstvo. Uničevali so predvsem prometne povezave, tovarne in mostove. Najbolj porušeno mesto v Sloveniji je bil Maribor. Zavezniški bombniki so prizadejali veliko škode okupatorju, veliko pa je bilo v Mariboru žrtev med civilnim prebivalstvom. Maribor je doživel 268 letalskih alarmov in 29 bombnih napadov, ki so porušili ali močno poškodovali 47% zgradb. V bombnih napadih je bilo ubitih okoli 480 ljudi, vendar tukaj niso vštete vojaške osebe, ki so bile ubite na poti skozi Maribor.[6]

2.3 Razstava o izgnancih v Muzeju NO

V Muzeju narodne osvoboditve Maribor sem si ogledal razstavo Ko nisi smel biti Slovenec. Razstava me je globoko pretresla. Prikazuje oblike nasilja, ki so ga izvajale nemške okupacijske oblasti, med njimi je bilo gotovo najbolj izrazito množično izganjanje ljudi ter naseljevanje Nemcev. Nacistični okupator je bil najbolj nestrpen do slovenskega naroda in mu je prisodil le še tri do pet let narodnega življenja oziroma počasnega izumiranja. Nemške okupacijske oblasti so tako že 11. aprila 1941 v Mariboru izvajale že prve aretacije in izgone mnogih zavednih Slovencev, ki so jih nacisti imeli za politične nasprotnike. Ti izgoni so se nadaljevali z močno intenzivnostjo.

2.4 Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945

Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945 je bilo ustanovljeno 9. junija 1991. leta na Rajhenburškem gradu v prisotnosti okrog 8.000 slovenskih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev. Grad Rajhenburg je bil leta 1941 eno največjih zbirnih taborišč v Evropi; skozenj je šlo na trnovo pot izgnanstva okoli 45.000 Slovencev, zato je bilo ustanovno zborovanje Društva izgnancev Slovenije prav na tem gradu, v simboličen spomin in opomin na tragedijo izgnanstva. Že s tega zborovanja je bilo poslano tedanjemu nemškemu kanclerju pismo z zahtevami po vojni odškodnini.[3]

V gradu je danes tudi Muzej slovenskih izgnancev. Že leta 1971 so v tem gradu sprejeli sklep, da bo dan slovenskih izgnancev 7. junij.

Za uveljavljanje pravic slovenskih izgnancev, beguncev in drugih žrtev vojnega nasilja je bilo napisanih nešteto pisem, peticij in gradiv z zahtevami, naslovljenimi na organe slovenske države, na vlado, na ministrstva, na slovenski parlament in na razne organe nemške države.

Sprejem Zakona o skladu za poplačilo vojne odškodnine se je precej zavlekel in je bil sprejet šele 28. 2. 2001. Po tem zakonu je v letu 2002 in 2003 že prejelo odškodnino za psihično in fizično trpljenje in za izgubo življenja bližnjega 69.356 upravičencev.

Slovenska država je tako uredila pravice tudi civilnim žrtvam vojnega nasilja. Še vedno pa je ostalo odprto in nerešeno vprašanje odškodnin za premoženje in nepremično premoženje tudi slovenskim izgancem in beguncem, ki so izgubili največ.[4]

Društvo si je vsa leta prizadevalo, da bi svoj dolg poravnale naslednice agresorskih držav, predvsem Nemčija. Vendar so na pobude Društva iz nemškega zveznega parlamenta dobili odgovor, da slovenski izgnanci ne sodijo med žrtve nacističnega preganjanja, saj po njihovem mnenju mednje sodijo le zaporniki v koncentracijskih taboriščih in ukradeni otroci. Nemčija in nemška podjetja niso povrnili odvzetega premoženja slovenskim izgancem in beguncem. Čeprav so Nemčijo in druge okupatorske države zavezovale tudi mednarodne pogodbe in konvencije o prepovedi suženjstva in suženjstvu podobnih oblik, so vse te prepovedi kršili in ravnali protipravno, vključno s prisilnim delom in mednarodno odgovornostjo Nemčije za njeno ravnanje s prisilnimi delavci med drugo svetovno vojno in upravičenost reparacijskih zahtevkov s strani prizadetih držav. [6]

Društvo je po dolgoletnih prizadevanjih vendarle doseglo, da so v okviru nemškega in avstrijskega zakona o plačilu prisilnega dela začeli z izplačevanjem odškodnin.

Za ohranjanje zgodovinskega spomina in uveljavljanje pravic slovenskih izgancev in drugih žrtev vojnega nasilja je v okviru Društva izgancev že leta 1992 začel izhajati časopis Vestnik Društva izgancev Slovenije in izdan zbornik pod naslovom Izgnanci. Zgodovinski spomin ohranjajo tudi stalne zbirke, ki se stalno obnavljajo in dopolnjujejo in spominska obeležja v izgnanstvu umrlim Slovencem. Poleg rajhenburške stalne muzejske zbirke, obstaja muzejska zbirka tudi na sevniškem gradu in v Muzeju novejšje zgodovine v Mariboru.

Slika 3: Logotip društva

Govor predsednice društva izgancev Slovenije ob »60-letnici vrnitve iz izgnanstva« nam pove veliko o delovanju društva in o namenu, s katerim je bilo ustanovljeno. Je »združena zgodba

življenj in želj izgnancev«. Citiram: »...Večtisočglava množica na današnji prireditvi nedvomno dokazuje, da je spomin na težke čase druge svetovne vojne še zelo živ, kakor tudi interes po druženju in skupnem obujanju dogodkov, ki so nam zaznamovali življenje. Toda danes se ne bomo spominjali samo prestanega trpljenja in gorja, temveč tudi radosti, ki smo jo doživljali, ko se je po vsej Evropi razširila vest o zmagi. Čeprav smo bili izčrpani in izmučeni, smo bili veseli, da se bomo lahko vrnili v domovino. Današnje srečanje je priložnost, da ob veselem in radostnem druženju obudimo prehojeno pot, mlademu rodu, doma in po svetu, pa sporočimo, da se tragedija, ki se je zgodila slovenskemu in drugim svobodoljubnim narodom, ne sme nikoli več ponoviti.

Med drugo svetovno vojno ni šlo za navadno okupacijo, temveč za genocid nad slovenskim narodom. Slovenski izgnanci smo še žive priče prvih množičnih žrtev nacizma in fašizma, ko so nas kot živino vozili iz bližnjih grajskih hlevov, konjušnic in zasilnih barak in nas z več kot sto transporti razvozili v izgnanska taborišča po vseh pokrajinah tretjega rajha, kjer smo v nečloveških razmerah preživljali drugo svetovno vojno.

Vlaki z izgnanimi Slovenci so vozili tudi v Italijo, na Madžarsko, v Srbijo, na Hrvaško in v druge kraje nekdanje Jugoslavije. Himmler je sredi oktobra 1941 določil, naj v Nemčijo izgnane Slovence spravijo v taborišča, ta obdajo z žico in strogo kaznujejo vsak pobeg.

Nacisti so slovenske izgnance izkoriščali kot ceneno delovno silo za najtežja dela. Prisilno so delali tudi otroci, in to v rudnikih, kamnolomih, tovarnah, pri graditvi cest in železnic, na kmetih, dekleta so iz lagerjev pošiljali za dekleta k nemškim družinam. Vse o tem pove Goringovo naročilo: »Ne ubiti, naj se na delu mučijo do smrti.« Slabo se je godilo tudi izgnanim v druge kraje nekdanje Jugoslavije, trpeli so tudi pobegli pred izgonom in drugi begunci. Druga svetovna vojna je bila skoraj usodna za slovenski narod. Komisija za vojne zločine je ugotovila, da je nasilje nad Slovenci izvajalo 4017 nemških in 2518 italijanskih vojnih zločincev. Ti so nad Slovenci izvajali več oblik nasilja, ki so bile po stopnji in grozovitosti zločinska dejanja, v nasprotju z vojnim in mednarodnim humanitarnim pravom. Italijanski vojni zločinci še niso bili postavljeni pred sodišče. Tudi tisti ne, ki so dajali navodila »ubija se premalo«.

Če fašizem in nacizem ne bi bila poražena, se slovenski izgnanci in begunci ne bi nikoli vrnili na svoje domove, ostali bi sužnji »večvredni rasi«, za kar so se imeli Hitlerju naklonjeni Nemci in Avstrijci.

Vsega tega ne govorimo iz sovraštva do potomcev tistih, ki so naše gorje povzročili, saj smo sedaj skupaj v evropski družini in z njimi dobro sodelujemo, ampak zato, da bi končno preboleli in odpustili, pozabiti pa ne smemo. Mnogi izgnanci, prisilni delavci in begunci se niso vrnili in počivajo v tuji zemlji.

V izgon je moralo več kot 20.000 slovenskih otrok do 10. leta starosti. Med njimi smo bili tudi mi. Vojna nam je uničila otroštvo in mladost, preprečila šolanje, povzročila prerano smrt staršev in trpljenje po vrnitvi v domovino zaradi opustošenih domov in odsotnosti kakršne koli pomoči zaradi posledic psihičnega in fizičnega trpljenja v izgnanstvu ter izgube premoženja. Zato izgnanci, begunci, prisilni delavci še po 60 letih doživljamo te spomine globoko čustveno in prizadeto tudi zato, ker nacizem in fašizem zopet dvigujeta glavo in ker izgon Slovencev in druge oblike genocidne politike nad nami med drugo svetovno vojno še niso dobile primerne in poštenega zgodovinskega zapisa v evropski zgodovini in tudi pri nas mlade generacije premalo vedo o tem, ker grozodejstva, ki smo jih doživljali Slovenci, in izgnanci še posebej, niso dovolj opisana v zgodovinskih učbenikih, knjigah in filmih.

Na Slovenskem ne premoremo niti enega filma o življenju in trpljenju v izgnanskih taboriščih, ali o tem, kako smo se slovenski izgnanci vračali v domovino preko razdejjane Evrope, in kako pomembno vlogo so pri vračanju Slovencev v domovino pomenili solidarnost, medsebojna pomoč in odnos prebivalcev držav, skozi katere smo se vračali z vlaki ali peš. Pri tem so pomembno vlogo odigrale tudi organizacije Rdečega križa.

Včasih imamo vtis, kot da smo ostali zunaj zgodovine, kot da izgnani Slovenci nismo obstajali. Nemški parlament je še leta 1999 ob obravnavanju naših zahtev sprejel sklep, da slovenski izgnanci nismo žrtve nacizma. Tudi v nemškem zakonu »Spomin, odgovornost in prihodnost« nismo vpisani kot narod, ampak kot razseljene osebe. Kljub temu nam je uspelo uveljaviti vsaj simbolične odškodnine po nemškem in avstrijskem zakonu zaradi dobrega sodelovanja z avstrijskim Skladom sprave in Mednarodno organizacijo za migracije. Z vztrajnim dokazovanjem pravic na podlagi zgodovinskih in pravnih dejstev smo dosegli odškodnine za prisilno delo slovenskih izgnancev.

Smo del civilne družbe, ki, kolikor moremo, sami organizirano skrbimo za ohranjanje zgodovinskega spomina na naše žalostno obdobje in opozarjamo državne organe na dolg, ki ga imajo do nas naslednice agresorskih držav druge svetovne vojne, saj nam niso povrnilo gmotne škode, zaradi česar smo slovenski izgnanci in begunci še danes najrevnejši del slovenskega prebivalstva.

Pravično in humano je bilo zmagati v drugi svetovni vojni, ni pa bilo pravično, da se ni poskrbelo za civilne žrtve vojnega nasilja, za slovenske izgnance in begunce, ki smo poleg osebne prizadetosti izgubili tudi vse premično premoženje in se vrnili na opustošene in požgane domove.

Da smo žrtve vojnega nasilja, nam je priznala šele samostojna slovenska država leta 1996, dobili smo moralno zadoščenje in posebno socialno, zdravstveno in pokojninsko varstvo in

simbolično dosmrtno rento. Upamo, da se bo naša država odprtega vprašanja poravnave gmotne škode vsaj po 60 letih resno lotila.«

V Sloveniji je živih še okoli 19.000 izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev, ki so organizirani v 84 krajevnih organizacij Društva izgnancev Slovenije, ki delujejo po vsej Sloveniji.

Zaradi dolgoletnega prizadevanja Ivice Žnidaršič in drugih članov društva, so upravičenci statusa žrtev vojnega nasilja dosegli brezplačno zdravstveno zavarovanje, pravico do klimatskega zdravljenja, mesečno rento in odškodnino za prestalo psihično in fizično trpljenje v letih 1941–1945. [7]

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 Namen empirične raziskave je bil:

- osvetliti trnovo pot izgnanstva moje babice;
- primerjati življenje izgnancev v različnih taboriščih;
- med anketiranci ugotoviti stopnjo poznavanja problematike izgnanstva.

3.2 Metodologija

V raziskavi sem uporabil metodo raziskovalnih intervjujev in anketiranja.

3.3 Raziskovalni intervju

Raziskovalne intervjuje sem opravil v mesecu januarju in februarju pri informatorjih doma.

3.4 Raziskovalna anketa

Anketni vprašalnik so izpolnili učenci 9. razreda in krajanji Laporja. Vprašalnik je izpolnilo 54 oseb. Anketiranje sem izvedel v mesecu januarju 2009. Vprašalnik je vseboval 11 vprašanj.

3.5 Postopek zbiranja podatkov

Podatke sem zbiral po kvalitativni tehniki z anonimnim anketnim vprašalnikom, sestavljenim iz vprašanj zaprtega in odprtega tipa.

3.6 Obdelava podatkov

Podatke sem obdelal ročno in s pomočjo računalniškega programa Microsoft Excel. Podatki so bili kvalitativno obdelani.

4 REZULTATI

4.1 Babica se je z družino iz izgnanstva vrnila brez očeta

Svojo življenjsko zgodbo mi je zaupala moja babica Amalija Damše, rojena 6. aprila leta 1934. Zgodbo je začela takole:

»Pred vojno smo živeli v vasici Cirje, ki spada v krajevno skupnost Raka. V njej sem preživela leta svojega brezskrbnega otroštva s svojo sestro ter starši. Oče je bil po poklicu tesar in čevljar, mama pa je bila gospodinja. Na otroštvo pred vojno imam lepe spomine.

Aprila leta 1941 je vojna zajela tudi jugoslovansko ozemlje. Zraven ostalih območij so tudi del Dolenjske, kjer smo živeli z družino, zajeli Nemci. Začetkov vojne se spomnim, kot bi bilo včeraj. Komaj sem čakala, da bom lahko sedla v šolske klopi, ampak moje želje se niso uresničile, saj je bil vojna vse bližje pragu vrat naše hiše.

Dan pred izgonom smo izvedeli, da nas bodo izgnali in na naše domove naselili kočevske Nemce. 2. 11. 1941 so nas že navsezgodaj zjutraj natrpali na tovarnjake in nas izgnali v zbirni center Reichenburg. Noč smo preživeli v hlevih, naslednje jutro pa so nas spet natrpali v tovarnjake in nas odpeljali proti Nemčiji. Po štirinajstih dneh vožnje smo prispeli v prvo taborišče Triangel, ki so ga sestavljale barake, obdane z obzidjem, sredi polj.

Tam so nas otroke ločili od staršev. Očeta so poslali delat na lesni obrat, mamo pa so zaposlili, kot večino drugih žensk, na polju. Otroci smo dneve v taborišču preživljali v učilnici, kjer smo

se učili nemško ali pa so nas preganjali okoli ribnika. Vse prepotene od tekanja so nas poslali pod ledeno mrzel tuš, kar je zelo poslabšalo naše zdravje.

V spominu mi je ostal eden izmed neljubih dogodkov. Ker sem zaradi slabih razmer, v kakršnih smo živeli, zbolela za mumpsom, ki ga je spremljala tudi vročina, sem prosila paznike, da se ne bi tuširala z mrzlo vodo zaradi strahu pred poslabšanjem bolezni. Kljub moji prošnji in rotnju, da naj prizanesejo tudi meni, ne samo otrokom, ki so imeli »zveze«, so me zavrnil. Zaradi »upora« me je natepel oče ene izmed deklic, ki se jim ni bilo potrebno tuširati z mrzlo vodo. Njen oče je bil zaradi dobrega znanja nemščine tolmač v taborišču. Še danes se spominjam njegovih udarcev in poškodb, ki so bile še mesec dni po udarcih vidne na mojem obrazu.

Konec leta 1942 se je v taborišče vrnil oče. Ves izčrpan in z visoko vročino je obležal v postelji. Zaradi vedno slabšega stanja očeta sem prosila »lagerfirerja«, če lahko očetu priskrbi zdravnika. Kljub obljubi vodje taborišča pa zdravnik ni prišel do mojega očeta, saj ga je tolmač, s katerim sva imela že prej omenjeni spor, usmeril k drugemu bolniku. Očetovo stanje se je iz dneva v dan slabšalo, zato sem se odločila, da znova prosim vodjo taborišča, da pokliče zdravnika k bolnemu očetu. Ko sem mu povedala, da očeta zdravnik prvič ni obiskal, je bil začuden, saj je bil prepričan, da ga je napotil do njega. Odločil se je, da bo tokrat on poskrbel, da ga bo obiskal. Ko je zdravnik končno le prišel, je bilo že prepozno. Zaradi poslabšanega zdravstvenega stanja so ga odpeljali v bolnišnico, vendar je še isti dan, 31. 12. 1942 umrl. Kasneje smo izvedeli, da naj bi ga pokopali nekje v Braunschweigu, ampak za točno lokacijo njegovega groba nismo nikoli izvedeli.

Dober mesec po očetovi smrti so nas preselili v drugo manjše taborišče. Mama je tam čistila in pospravljala, dvakrat na teden pa je morala obiskovati nemško družino, kjer je pospravljala, prala, delala na vrtu ipd. Družina, pri kateri je mama opravljala delo, je zaprosila vodjo taborišča, da bi enkrat tedensko potrebovali tudi mojo pomoč pri opravljanju nakupov. Ker sem že dokaj dobro obvladala nemško, mi to ni delalo večjih težav. Tako sem tudi jaz enkrat tedensko delala pri tej družini. Sicer pa smo otroci v tem taborišču hodili v vrtec oz. šolo, kjer smo počeli vrsto koristnih del, od pletenja nogavic, nabiranja gozdnih sadežev ipd.

Spomladi leta 1944 so nas že tretjič premestili v drugo taborišče. To taborišče je bilo večje kot prejšnja. S sestro sva bili že dovolj veliki, zato sva morali delati na njivi, kot vse ostale odrasle ženske. Fizično delo je bilo za naju utrujajoče in naporno.

OŠ GUSTAVA ŠILIH LAPORJE

Ob koncu vojne so nas sprva zajeli Američani, po desetih dneh pa so nas predali Angležem. Zaradi mraza so se moški odpravili v gozd v bližini taborišča po les za kurjavo, da si bomo zakurili. Ob gozdu so stale gozdarske hiše, v katerih so se skrivali SS oficirji. Ko so taboriščniki to ugotovili, so se peš odpravili v približno deset kilometrov oddaljen kraj Jarstat, da bi to sporočili oblastem. Oblasti so hitro odreagirale in poslale vojake v taborišče, ki so prisilili oficirje v vdajo.

1. 6. 1945 smo dobili obvestilu o transportu domov. Postavili so nas pred odločitev. Ali počakamo na Ruse ali pa gremo z Angleži v zbirno taborišče. Le izjeme so se odločile, da počakajo na Ruse, vsi ostali pa smo s transportom odšli v zbirno taborišče, kjer so bili ljudje vseh narodnosti.

V taborišču smo bili do 15. 8. 1945, saj je bilo do takrat zbranih dovolj izgnancev za prevoz v Jugoslavijo. Med čakanjem na prevoz domov so nam Angleži pokazali velika grobišča civilistov in vojakov, ki so padli v vojni. Starejša dekleta pa so medtem, ko smo čakali, poskrbela, da smo se učili brati, pisati in peti.

Tudi pot domov je bila naporna. Vračali smo se 14 dni v tovornih vagonih, ki so imeli na tleh pokrito seno. Vse, kar smo imeli, je bila vojaška odeja, na kateri smo otroci ležali. Ker je bilo veliko mostov porušenih, smo morali del poti prepešačiti in se potem presesti na drugi vlak.

29. 8. 1945 zjutraj smo prispeli na železniško postajo Videm-Krško. Sestra je z ostalimi odraslimi odšla proti domu peš, mama, jaz in mali bratec, ki se je rodil v taborišču, pa smo ostali na postaji v upanju, da bomo našli prevoz, saj midva z bratcem ne bi zmogla tako dolge poti prehoditi peš.

Ob dveh popoldne nas je nek moški z »lojtrskim« vozom vendarle bil pripravljen peljati, vendar je za plačilo zahteval vojaško odejo, ki je bila vse, kar smo premogli ob vrnitvi. Na poti nas je moški pretresel z novico, da je naša hiša pogorela. Mama se je odločila, da bomo prosili svakinjo in sorodnike za pomoč. Sreča v nesreči pa je bila, da nam je možakar dal napačno informacijo, saj je zgorela sosedova hiša in ne naša. Z nasmehom na obrazu smo se vrnili domov.

Spomnim se prihoda v hišo, ki je bila nekoč moj dom. Hiša je bila vsa opustošena in uničena. Spomnim se tudi maminih besed: »Samo še mrtvo me nesejo čez ta prag!« Moj polbrat, ki se je domov vrnil že prej, saj ni bil z nami v izgnanstvu, je postlal seno po tleh, da smo imeli kje spati.

OŠ GUSTAVA ŠILIHA LAPORJE

Kar niso pokradli kočevski Nemci, ki so jih Nemci po našem izgnanstvu naselili v hišo, so pokradli sosedje, ki so se prej vrnili domov. Četudi jih je mama lepo prosila, naj nam vrnejo naše imetje, se na njene prošnje niso odzvali.

Začeli smo iz nič, vendar z veliko dobre volje, saj smo znali po grenkih izkušnjah v izgnanstvu ceniti vsako malenkost. Bili smo srečni, da smo skupaj, da imamo svoj dom.

Komaj sem dočakala dan, ko sem začela obiskovati šolo. V prvem letu sem naredila tri razrede. Četrty razred pa sem obiskovala redno. Po končanih štirih letih sem se odločila, da opraviim sprejemne izpite za nižjo gimnazijo v Krškem. Uspešno sem opravila izpite in kasneje tudi uspešno zaključila šolo. Moja skrita želja je bila, da bi opravljala delo v lekarni. Ker je bila ta želja tako močna, sem se odpravila na informativni dan v Ljubljano in se kasneje tudi vpisala na farmacijo ter uspešno zaključila šolo za farmacevtskega pomočnika.

V tretjem letniku sem začela opravljati prakso v mariborski lekarni Center. Ker so bili zadovoljni z mojim delom, so mi ponudili službo po zaključenem šolanju. Bila sem ena prvih izmed vrstnikov, ki je dobila službo. Na to sem bila zelo ponosna.

Leta 1958 je lekarna Center odpirala poslovalnico v Poljčanah. Ponudili so mi delo vodje enote, ki sem ga z veseljem sprejela. V želji še bolj razširiti svoje znanje, sem se ob delu izobraževala in leta 1964 uspešno zaključila študij za inženirja farmacije. Delo vodje lokala sem opravljala do svoje upokojitve leta 1988.

Vseskozi so me spremljale travme iz otroštva, velikokrat sem imela moreče sanje. Toda nikoli v življenju se nisem pomilovala, saj sem vedela, da so me težka otroška leta utrdila in mi dala dobro osnovo za vse kasnejše življenjske preizkušnje.«

Slika 4: Moja babica Amalija Damše

4.2 Otroštvo sem preživel v izgnanstvu

Da bi lahko primerjal življenje izgnancev v različnih taboriščih, sem za intervju prosil gospoda Janka Tomca iz Laporja in Ivana Simončiča iz Žabljeka.

Janko Tomec, rojen leta 1935 v Laporju, je preživel svoje otroštvo v izgnanstvu. Tomčeva družina se je z vojno prvič srečala julija leta 1941. V Laporje so vkorakali nemški vojaki in družina je čakala v strahu in negotovosti, kako se bo vojna nadaljevala. Janko Tomec je bil takrat komaj 6 let star otrok, ki je z očetom, materjo in ostalo družino živel v Laporju, a se teh težkih časov še dobro spominja. Pravi, da tega, kar se je takrat dogajalo njemu in njegovi družini, ne želi doživeti nikoli več.

Tomeci so bili ovadeni kot ljudje, ki podpirajo partizane in jugoslovansko odporniško gibanje. Bili so obtoženi kot zavedni Slovenci. To je bil zadosten razlog za izselitev. Ponje so prišli v začetku julija, tako kot po večino drugih laporskih izgnancev. Gospod Tomec pravi, da se tega dne zelo dobro spomni. Bil je 17. julij leta 1941. Nemci so prišli k njim z prej omenjeno ohlapno obtožbo. Iz svoje lastne hiše so morali oditi in zapustiti vse premoženje. Mati je

najmlajšega otroka, Olgo Tomec, morala nesti z hiše še v naročju. Tomčevi so odšli z drugim transportom z železniške postaje Slovenska Bistrica.

Družino so internirali v takratno Neodvisno državo Hrvaško. V koncentracijskem taborišču so bile razmere obupne. Vsepovsod je bila nesnaga, vlaga in umazanija. Najhuje je bilo pozimi, ko je pritisnil še mraz. Seveda so najbolj trpeli otroci. Veliko jih je zbolelo za raznimi boleznimi. Taboriščni pazniki so otroke še posebno radi pretepali. To so počeli iz čistega veselja in dolgočasje ter brez konkretnih razlogov.

Ujetnike so prav tako izkoriščali za različna dela. Otroci so bili povečini dodeljeni na bosanske in hrvaške kmetije, kjer so kmetom pomagali pri različnih opravilih. Veliko otrok, tudi njega, so poslali na pašnike, kjer so prevzeli delo pastirjev in pasli ovce, koze in drugo živino. Tudi tu so otroci bili deležni občasnega nasilja. Enim se je godilo boljše, drugim slabše, odvisno od kmeta, pri katerem so opravljali prisilno delo.

Moški in ženske so seveda opravljali težja fizična dela, pri tem pa so bile na boljšem ženske, a tudi njim se ni godilo veliko bolje. Delati so morali prav vse, kar so jim pazniki naročili. Upor je bil nesmiseln, saj so bili ujetniki izstradani, bolni in obupani. Velika večina jih je takrat izgubila upanje na vrnitev in ponovno snidenje z domačimi. Pa vendar so ohranjali stike, če se je le dalo, čeprav Nemci pogostih stikov niso dovoljevali. Njegova sestra je domov na Štajersko pisala pisma, da so sorodniki vedeli za razmere v taborišču in da je družina še živa.

Janko Tomec in njegova družina kljub izredno težkim razmeram in občasnemu obupu niso izgubili upanja in čez štiri leta so se vrnil domov. Bil je 17. julij 1945.

4.3 Nikoli niso izvedeli, kdo jih je izdal

Drugi sogovornik, gospod Ivan Simončič, rojen 7. 12. 1932 na Žabljeku, je bil skupaj z družino, star 10 let, izseljen v Petrinjo na Hrvaškem. Nikoli niso izvedeli, kdo jih je izdal. Pot do Petrinje je bila zelo mučna in utrujajoča. Še danes se spominja, da so bili nastanjeni v ulici Ante Paveliča.

S konjsko vprego so jih nacisti odpeljali v Laporje, kjer jih je že čakal tovorni avtomobil pri Tomcu. Tam je bilo še nekaj drugih ljudi. Potem so jih odpeljali na železniško postajo v Slovensko Bistrico in naprej na Hrvaško.

V Petrinji je v hiši živelo več ljudi. Starejši so morali opravljati različna fizična dela. Nekoč se z dela ni več vrnil njegov oče. Nikoli niso izvedeli, kaj se je z njim zgodilo. Ostali so sami trije, brat Franček, mama in on sam. Z bratom sta v Petrinji končala dva razreda.

S sorodniki niso imeli nobenih stikov. Ta dolga štiri leta jih je zelo pogrešal, saj je bil navezan na njih. Ko so se vrnil v domač kraj, je mislil, da bo kar umrl od sreče.

Danes vzdržuje dobre stike z še živečimi izgnanci, posebej prijateljuje z Jankom Tomcem. Redne stike vzdržujejo ob srečanjih, ki jih imajo v Slovenski Bistrici, enkrat do dvakrat letno.

4.4 Babico in gospo Jelko je zbližala kruta preteklost

Gospa Jelka Plošenjak mi je zaupala svojo težko usodo begunke med drugo svetovno vojno. Rojena je bila v Cerkvjenjaku v Slovenskih goricah. Leta 1939 so se preselili v Maribor na Pobrežje. Življenje pred vojno je bilo umirjeno in spokojno. Oče je opravljal delo železničarja, mama pa je bila gospodinja.

Leta 1944 so se začeli bombni napadi na Maribor. Zaradi strahu za svoja življenja so prosili teto v Slovenskih goricah, če se smejo preseliti k njej. Teta je njihovi prošnji ugodila.

Ni pa jih bilo strah samo bombnih napadov, ampak tudi nemške racije, saj se oče po treh mesecih ni vrnil nazaj na nemško fronto, kot bi moral storiti.

Oče v Slovenske gorice ni šel z njimi. Povezal se je z dr. Cundričem, da bi lahko odšel med partizane na Pohorje. Od družine se je poslovil, kot da gre na fronto.

Pet Mariborčanov bi moralo vrniti na Tirolsko, ampak oče se tja ni vrnil. S prijatelji železničarji so se dogovorili, da bodo v predoru zmanjšali hitrost vlaka ter nato skočili iz njega. Dva očetova prijatelja nista zbrala poguma. Vlak ju je odpeljal na Tirolsko, kjer sta na fronti kasneje padla.

Oče se je z drugima prijateljema, kot je bilo dogovorjeno, v mraku odpravil proti Cundričevi vili v Tomšičevem drevoredu. Ko so prispeli, so zagledali nemške stražarje in belo pobarvana stekla, kar je pomenilo, da je družina izseljena.

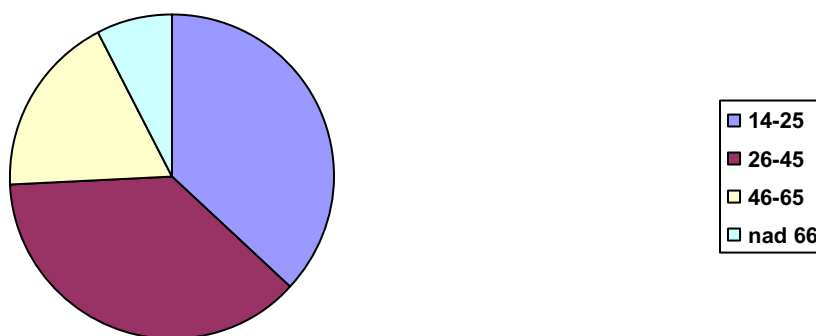
Morali so takoj najti rešitev in se umakniti. Oče in eden izmed njegovih prijateljev sta se odločila, da se vrmeta na Pobrežje, na prijateljev dom. Tam sta čakala na zvezo s partizani na Pohorju. Kar zveze nista uspela najti, se je oče odločil umakniti k svoji družini na domačijo v Slovenske gorice. Tu se je povezal z ljudmi, ki so za partizane zbirali hrano, oblačila ipd. Ker

je bil po svojem osnovnem poklicu čevljar, je poskrbel tudi za obutev partizanov, ki jih je pot zanesla tam mimo. Bil je dober organizator in simpatizer partizanov. Ljudi je prepričeval, naj ne nasedajo »razrtgancem«, ki so se izdajali za partizane, v resnici pa so bili izdajalci.

Gospa Jelka je do konca vojne ostala v Slovenskih goricah in tam začela hoditi v šolo. Spominja se učiteljice iz prvega razreda, ki je bila Slovenka, in ji je ostala v lepem spominu. Morala je naučiti otroke nemško. Imela je nežen pristop in pedagoški čut za otroke. Učila jih je v slovenskem jeziku, da so jo lahko razumeli. Svoj pristop do otrok je spremenila takoj, ko je vstopila nemška učiteljica. Takrat je postala zelo stroga, govorila je samo v nemškem jeziku in se pretvarjala, da govori z njimi nemško. Vse to je počela z razlogom, saj bi jo v nasprotnem primeru zagotovo izgnali.

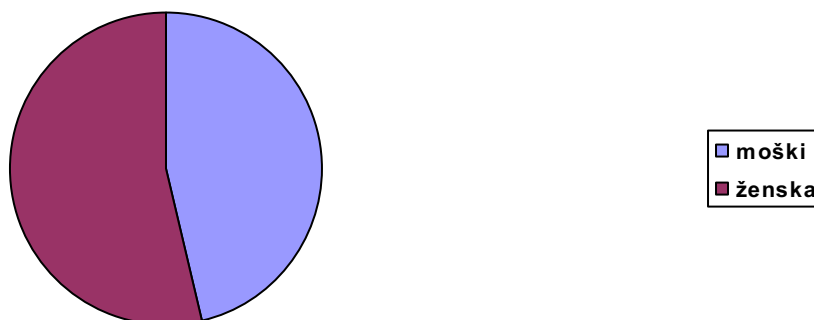
4.5 Analiza ankete

Graf 1: Starost anketirancev

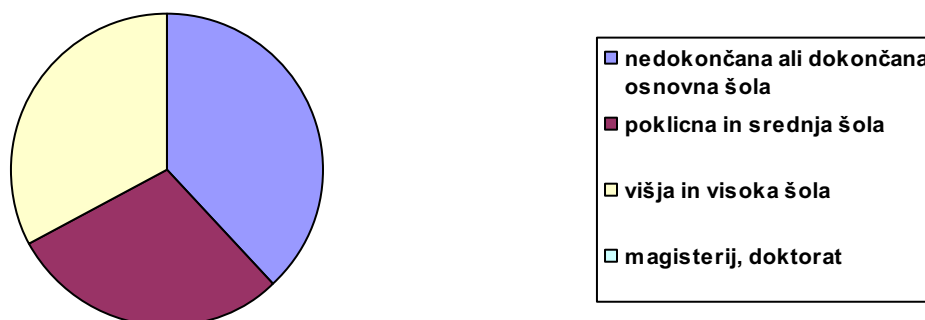
Največ anketirancev je bilo starih od 14 do 25 let (37 %), nekoliko manj od 26 do 45 let (35 %). Le 1 % anketiranih je bilo starih nad 66 let.

Graf 2: Vzorec anketiranih oseb glede na spol

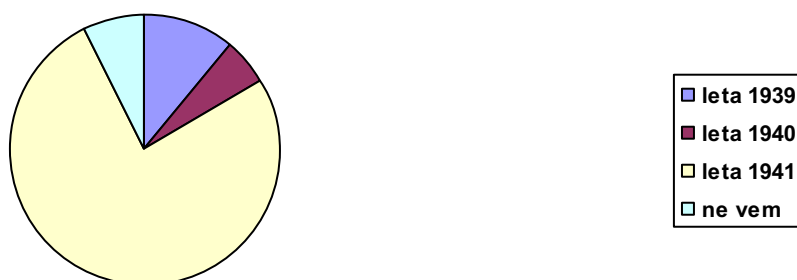
Med anketiranci so prevladovali ženske (53 %).

Graf 3: Izobrazba anketirancev

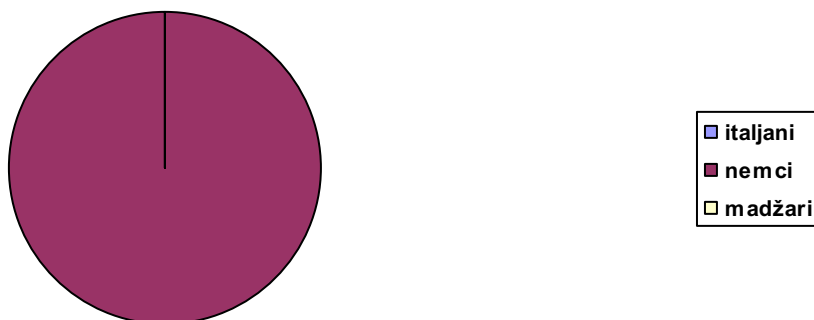
Po izobrazbeni strukturi so prevladovali anketiranci z nedokončano ali dokončano osnovno šolo (38 %); 29 % jih je imelo poklicno ali srednjo šolo, 33 % pa višjo ali visoko šolo; opravljenega magisterija oz. doktorata ni imel nihče.

Graf 4: Kdaj se je začela 2. svetovna vojna na slovenskem ozemlju?

Večina anketirancev, kar 76 %, jih je seznanjenih s tem kdaj se je začela 2. svetovna vojna na slovenskih tleh, 1 % jih začetek vojne na slovenskih tleh enači z začetkom vojne v Evropi, preostali anketiranci pa so odgovorili napačno.

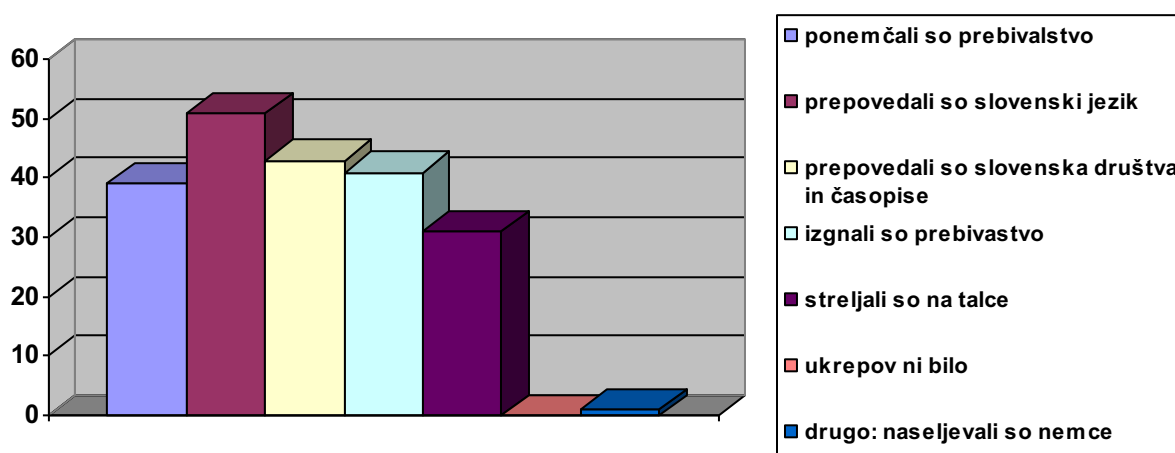
Graf 5: Kateri izmed okupatorjev je zavzel območje Štajerske?

Kot sem pričakoval pri sestavljanju ankete, so vsi anketirani odgovorili pravilno, to je, da so območje Štajerske ob okupaciji zavzeli Nemci..

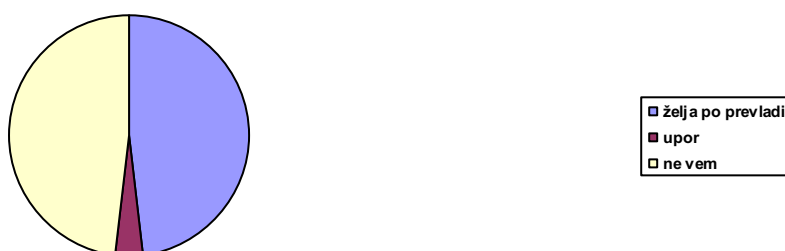
Graf 6: Kakšni so bili raznarodovalni ukrepi okupatorjev na Štajerskem?

* možnih je bilo več odgovorov

Iz grafa lahko razberemo, da anketiranci dobro poznajo nemške raznarodovalne ukrepe na Štajerskem. Kot najpogostejši odgovor se je pojavil prepoved slovenskega jezika (94 %), 72 % jih je med raznarodovalne ukrepe uvrstilo ponemčenje prebivalstva. Kar 75 % anketirancev je med svoje odgovore uvrstilo tudi izganjanje prebivalstva, 57 % pa med raznarodovalne ukrepe uvršča streljanje talcev. Eden izmed anketirancev pa je poudaril dejstvo, da so naseljevali na domove Slovencev nemško prebivalstvo.

Graf 7: Ali veste, kateri so bili pglavitni vzroki za izganjanje Slovencev v druge države?

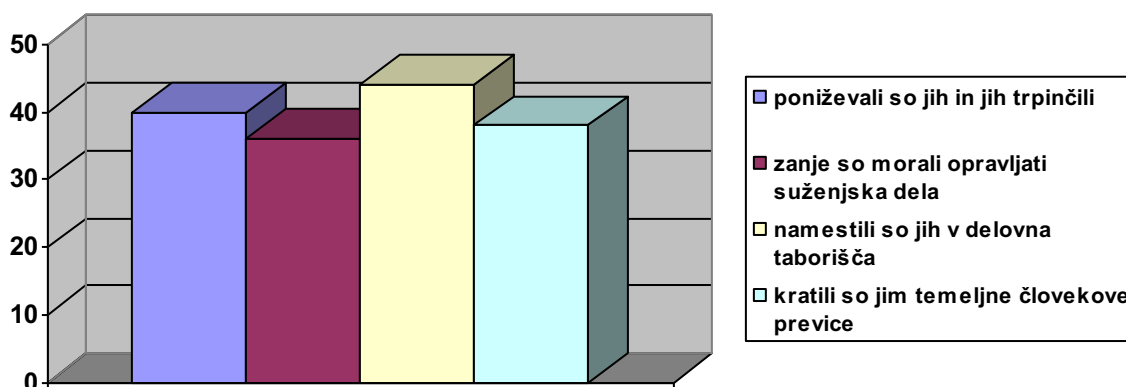
Začuden sem bil nad dejstvom, da kar 48 % anketiranih ni poznalo pglavitnih vzrokov za izganjanje Slovencev v druge države. Ostalih 52 %, ki poznajo vzroke za izgon, pa je med vzroki omenilo željo po prevladi (48 %) in upor Slovencev (1 %).

Graf 8: V katero evropsko državo so okupatorji odpeljali največ izgnancev?

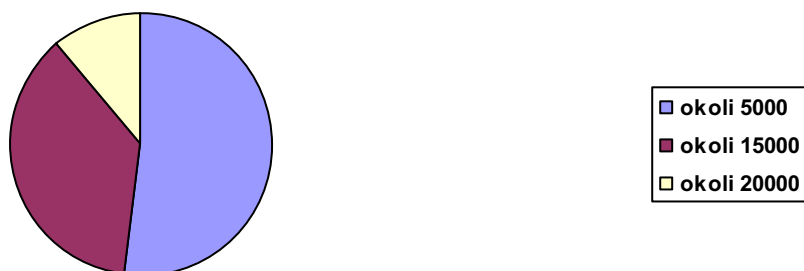
70 % anketiranih je na to vprašanje odgovorilo pravilno, saj je kot državo z največjim deležem izgnancev navedlo Nemčijo. Od 63.000 izgnanih Slovencev jih je kar 45.000 pristalo v nemških taboriščih.

Graf 9: Kakšen odnos so imeli okupatorji do izgnancev?

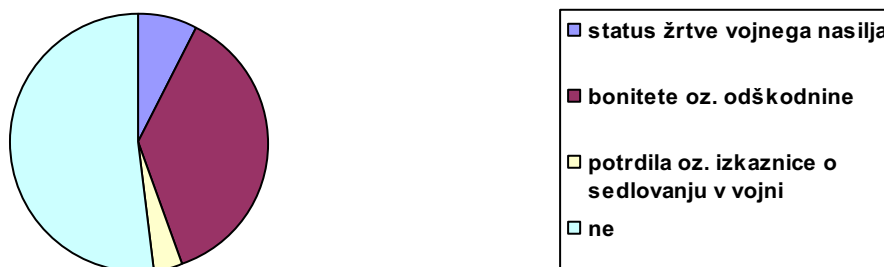
Večina anketirancev (74 %) je mnenja, da so Nemci izgnance poniževali in trpinčili, 66 % jih meni, da so izgnanci zanje opravljali tudi suženjska dela. 81 % anketirancev pozna podatek, da so izgnance namestili v delovna taborišča, 70 % pa jih je mnenja, da so jim Nemci kratili osnovne človekove pravice.

Graf 10: Koliko je po vaši presoji danes še živih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev?

Okoli 52 % vprašanih je odgovorilo pravilno, saj se število še živih izgnancev giblje okoli števila 5000. Zavedati pa se moramo, da se skupno število še živih ljudi, prizadetih v vojni, torej izgnancev, beguncev ter prisilnih delavcev giblje okoli številke 19.000.

Graf 11: Ali je naša država ustrezno poskrbela za izgnance in jim dodelila status žrtev vojnega nasilja?

52 % vprašanih meni, da država ni ustrezno poskrbela za izgnance, preostali pa so mnenja, da je. Od slednjih je 37 % mnenja, da so bonitete oz. odškodnine ustrezna skrb države, 1 % pa jih je mnenja, da je država z dodelitvijo statusa žrtve vojnega nasilja izgnancem storila dovolj.

5 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Problematika izgnanstva je v slovenski zgodovini še vedno zelo pereča. V Sloveniji je živih še okoli 19.000 izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev, ki so organizirani v 84 krajevnih organizacij Društva izgnancev Slovenije, ki delujejo po vsej Sloveniji.

Tudi moja babica, Amalija Damše, je kot otrok okusila grozote izgnanstva. Podobno kot drugi rojaki z Rake je doživljala trpljenje v nacističnih taboriščih in jokala ob izgubi očeta. Trpljenje jo je prekalilo, da je dozorela v odločno borko za pravice in za popravo krivic vsem, ki so morali prenašati različne oblike nasilja druge svetovne vojne. Težka otroška leta izgnanstva so vplivala na njeno kasnejšo življenjsko pot.

Na osnovi raziskovalnih intervjujev sem potrdil hipotezo, da je bila usoda izgnancev v različnih delih Evrope podobna. Nacisti so slovenske izgnance izkoriščali kot ceneno delovno silo za najtežja dela. Prisilno so delali tudi otroci, in to v rudnikih, kamnolomih, tovarnah, pri graditvi cest in železnic, na kmetih, dekleta so iz taborišč pošiljali za dekle k nemškim družinam. Slabo se je godilo tudi izgnanim v druge kraje nekdanje Jugoslavije, trpeli so tudi pobegli pred izgonom in drugi begunci.

S pomočjo različne literature sem potrdil hipotezo, da je Društvo izgnancev Slovenije zelo aktivno in se zavzema za svoje člane. Kot epilog dolgoletnega prizadevanja Ivice Žnidaršič in drugih vplivnih članov Društva izgnancev Slovenije so upravičenci statusa žrtev vojnega nasilja dosegli brezplačno zdravstveno zavarovanje, pravico do klimatskega zdravljenja, mesečno rento in odškodnino za prestalo psihično in fizično trpljenje v letih 1941–1945. Toda to je le ena plat zgodbe. Njihovih psihičnih in fizičnih travm jim nihče ne more poplačati.

Z analizo ankete sem ovrgel hipotezo, da je osveščenost krajanov KS Laporje o dogodkih v času izgnanstva in okupacije zelo nizka. Večina anketirancev je seznanjena s tem, kdaj se je začela 2. svetovna vojna na slovenskih tleh in kateri okupator je zavzel območje Štajerske. Anketiranci tudi dobro poznajo nemške raznarodovalne ukrepe na Štajerskem. Ne poznajo pa natančnih vzrokov za izgon Slovencev v druge države. Večina anketirancev je mnenja, da so Nemci izgnance poniževali in trpinčili in so morali zanje opravljati tudi suženjska dela. Veliko anketirancev pozna podatek, da so izgnance namestili v delovna taborišča, 70 % pa jih je

mnenja, da so jim Nemci kratili osnovne človekove pravice. Več kot polovica vprašanih meni, da država ni ustrezno poskrbela za izgnance, preostali pa so mnenja, da je. Tisti, ki so odgovorili pritrdilno, menijo, da so bonitete oziroma odškodnine in dodeljen status žrtve vojnega nasilja izgnancem s strani države dovolj. Sam sem mnenja, da jim nihče ne more povrniti izgubljenih let, umrlih sorodnikov in prijateljev.

Preživeli pregnanci in izgnanci so žive priče zločina, ki smo se mu z veliko trpljenja in bolečin zmagovito uprli.

6 LITERATURA IN VIRI

1. Mesarič, A. 2008: Kronika NOB v Poljčanah in okolici 1941-1945. Fotolik Celje, Poljčane.
2. Penič, L. 1982: Okupacija in narodnoosvobodilni boj. Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Slovenska Bistrica, str. 391- 430
3. Slovenski izgnanci še niso dosegli vsega. Dostopno na naslovu: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/24778>, prevzeto 12. 2. 2009
4. Kje so živetarili slovenski izgnanci. Dostopno na naslovu: http://www.rtv slo.si/kultura/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=4&c_id=28634, prevzeto 12. 2. 2009
5. Muzejski pedagoški programi za šolsko leto 2008/2009. Dostopno na naslovu: <http://www.muzejno-mb.si/trenutno-v-muzeju/ko-nisi-smel-bit-slovenec.html>, prevzeto 20. 2. 2009
6. Obeleževanje 60. obletnice vrnitve izgnancev v domovino. Dostopno na naslovu: <http://www.radovljica.si/dokument.aspx?id=997>, prevzeto 20. 2. 2009
7. Žnidaršič, I. 2008: Iz dejavnosti Društva izgnancev Slovenije, Vestnik št. 75-76, Ljubljana, str. 5.

Ustni viri:

1. Amalija Damše, roj. 1934, stanujoča v Poljčanah
2. Jelka Plošenjak, roj. 1939, stanujoča v Poljčanah
3. Janko Tomec, roj. 1935, stanujoč v Laporju
4. Ivan Simončič, roj. 1932, stanujoč na Žabljeku

7 PRILOGE

Priloga 1:

ANKETNI VPRAŠALNIK

Pozdravljeni!

Pri predmetu zgodovina opravljam raziskovalno nalogo o izgnancih med drugo svetovno vojno. Zadal sem si cilj, da ugotovim, kakšno je poznavanje obdobja okupacije in problematike izgnanstva med krajani KS Laporje. Prosim Vas, da odgovorite na anonimen vprašalnik in mi s tem pomagate pri moji raziskavi.

Za Vaš sodelovanje se Vam lepo zahvaljujem!

Mario Damše

1. Starost

- a) od 14 do 25 let
- b) od 26 do 45 let
- c) od 46 do 65 let
- č) nad 66 let

2. Spol

- a) moški
- b) ženski

3. Izobrazba

- a) nedokončana ali končana osnovna šola
- b) poklicna in srednja šola
- c) višja in visoka šola
- č) magisterij, doktorat

4. Kdaj se je začela 2. svetovna vojna na slovenskem ozemlju?

- a) leta 1939
- b) leta 1940
- c) leta 1941
- č) ne vem

OŠ GUSTAVA ŠILIHA LAPORJE

5. Kateri izmed okupatorjev je zavzel območje Štajerske?
- a) Italijani
 - b) Nemci
 - c) Madžari
6. Kakšni so bili raznarodovalni ukrepi okupatorjev na Štajerskem? (obkrožite lahko več odgovorov)
- a) ponemčili so prebivalstvo
 - b) prepovedali so slovenski jezik
 - c) prepovedali so slovenska društva in časopise
 - č) izganjali so prebivalstvo
 - d) streljali so talce
 - e) ukrepov ni bilo
 - f) drugo: _____
7. Ali veste, kateri so bili poglavitni vzroki za izganjanje Slovencev v druge države?
- a) da
 - b) ne
- Če ste odgovorili pritrdilno, utemeljite!
- _____
- _____
8. V katero evropsko državo so okupatorji odpeljali največ izgnancev?
- a) Hrvaško
 - b) Nemčijo
 - c) Srbijo
 - č) Avstrijo
9. Kakšen odnos so imeli okupatorji do izgnancev? Obkrožite lahko več odgovorov!
- a) poniževali so jih in trpinčili
 - b) zanje so morali opravljati suženjska dela
 - c) namestili so jih v delovna taborišča
 - č) kratili so jim temeljne človekove pravice

OŠ GUSTAVA ŠILIHA LAPORJE

10. Koliko je po Vaši presoji danes še živih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev?

- a) okoli 5000
- b) okoli 15 000
- c) okoli 20 000

11. Ali je naša država ustrezno poskrbela za izgnance in jim dodelila status žrtev vojnega nasilja?

- a) da
- b) ne

Če ste odgovorili pritrdilno, pojasnite kako!

OŠ GUSTAVA ŠILJHA LAPORJE

Priloga 2: Zahtevek za priznanje statusa žrtve vojnega nasilja

Amelija DAMSE
(Primek in ime vlagatelja)
Prvomajski trg 2 Poljčane
(Kraj, ulica in hišna številka)
62319 Poljčane
(Številka in naziv pošte)
enotna matična številka občana
0604934505231

REPUBLIKA SLOVENIJA

UPRAVNA ENOTA Slov. B I S T R I C A
REFERAT ZA VETERANE IN ŽRTVE VOJNEGA NASILJA
Slov. BISTRICA - Kolodv. 10
(sedež upravne enote)

Podpisani-a DAMSE / Leopold / Amalija - ZORKO
(primek, očet. in roj. ime, za žene deželški primek)

rojen-a dne 6/04-1934, kraj rojstva Cirje 20

stanujoč-a pred izgonom, pobegom Cirje št 20 - RAKA

upravna enota Krško, državljan-ka Republike Slovenije vlagam na podlagi 8. in 21. člena Zakona o žrtvah vojnega nasilja (Uradni list RS, št. 63/95)

Z A H T E V E K

za priznanje statusa žrtve vojnega nasilja in pravic

A. Izjavljam, da sem bil-a (ustrezno obkroži)

- a) izgnan-a
 b) pobegnil-a
 c) rojen-a v izgnanstvu
 d) rojen-a v begunstvu

dne 3/11-1941 v Nemčijo, taborišče Triangel
(dan, mesec, leto) (kraj izgona - pobega oz. rojstva)

Dodatne navedbe: _____

V domovino sem se vrnil-a dne: 15/08-1945

Priloga 3: Potrdilo o prisilnem izgnanstvu

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO
ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, p.p. 70
Telefon: (061) 151 222, 151 266, 151 308
Telefax: (061) 216 551

Štev: 617-44-2119/91/94
Datum: 04.05.95

P O T R D I L O

na podlagi 94. člena Zakona o naravni in kulturni dediscini
(Ur.l. SRS, st. 1/81)

Iz arhivskega gradiva, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije,
Referat za dislocirano arhivsko gradivo II (prej Arhiv Instituta
za novejšo zgodovino), Ljubljana, Kongresni trg 1, je razvidno,
da je bil(-a)

Zorko (Leopold) Amalija,
rojen(-a) 06.04.1934 Cirje (Krsko),

prisilno izgnan(-a) od okupacijskih oblasti 03.11.1941.
V domovino se je vrnil(-a) (v kartoteki ni podatka).

(Odsek za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev za
Slovenijo, Kartoteka repatriirancev, st.4338)

prof. Marjeta Adamič
Vodja referata za dislocirano
arhivsko gradivo II

Vladimir Zumer
mag. Vladimir Zumer
DIREKTOR

Priloga 4: Odločba do pravice doživljenjske mesečne rente

Republika Slovenija
UPRAVNA ENOTA SLOVENSKA BISTRICA
Kolodvorska 10, 2310 Slovenska Bistrica

Številka: 539/591-01-013/96
Datum: 15.12.1997

Upravna enota Slovenska Bistrica, izdaja na podlagi 18. člena Zakona o žrtvah vojnega nasilja (Uradni list RS, št. 63/95, 8/96 in 44/96) v zadevi priznanja pravice do doživljenjske mesečne rente žrtve vojnega nasilja ter na zahtevo stranke Damše Amalije iz Prvomajskega trga 2, 2319 Poljčane, naslednjo

O D L O Č B O

Damše Amalija ima pravico do doživljenjske mesečne rente za čas od 03.11.1941 do 01.06.1945 (za 43 mesecev) v mesečnih zneskih:

- 9.442,80 SIT mesečno od 01.09.1996 do 31.10.1996,
- 9.451,83 SIT mesečno od 01.11.1996 do 30.11.1996,
- 9.715,85 SIT mesečno od 01.12.1996 do 31.12.1996,
- 9.900,32 SIT mesečno od 01.01.1997 do 31.05.1997,
- 9.950,20 SIT mesečno od 01.06.1997 do 30.06.1997,
- 10.069,31 SIT mesečno od 01.07.1997 do 31.07.1997,
- 10.099,84 SIT mesečno od 01.08.1997 do 31.08.1997,
- 10.180,25 SIT mesečno od 01.09.1997 do 31.10.1997,
- 10.231,42 SIT mesečno od 01.11.1997 dalje.

Obrazložitev:

Damše Amalija je dne 27.08.1996 vložila zahtevek za priznanje pravice do mesečne rente po Zakonu o dopolnitvah zakona o žrtvah vojnega nasilja (Uradni list RS, št. 44/96).

Damše Amaliji je bil z odločbo Upravne enote v Slov. Bistrici, št. 539/591-01-13/96 z dne 18.06.1996 priznan status žrtve vojnega nasilja - izgnanka, za čas izgnanstva od 03.11.1941 do 15.05.1945 in pravica do doživljenjske mesečne rente za 42 mesecev nasilja. V domovino se je vrnila 01.06.1945.

Po določilih 16. člena Zakona o žrtvah vojnega nasilja in 2. člena Zakona o dopolnitvah zakona o žrtvah vojnega nasilja se čas trajanja prisilnega ukrepa ali nasilnega dejanja šteje v dejanskem trajanju, do povratka v domovino. Za polni mesec se šteje, če je nasilje trajalo več kot petnajst dni.

OŠ GUSTAVA ŠILHA LAPORJE

-2-

V konkretnem primeru je vojno nasilje trajalo od 03.11.1941 do 01.06.1945, kar ob upoštevanju zgoraj navedenega člena znaša 43 mesecev.

12Po določilih 79. člena Zakona o vojnih invalidih (Uradni list RS, št. 63/95) in v zvezi s 24. členom Zakona o žrtvah vojnega nasilja gredo upravičencem pravice od prvega naslednjega meseca po vložitvi zahteve.

Upoštevajoč navedeno pripada Damše Amaliji doživljenjska mesečna renta (za 43 mesecev) v znesku 9.442,80 SIT od 01.09.1996 dalje.

Na podlagi 16. člena Zakona o žrtvah vojnega nasilja je določeno, da se doživljenjska mesečna renta, ki predstavlja obliko delnega materialnega zadoščenja za žrtve vojnega nasilja, valorizira tako kot pokojnine.

Pokojnine so se uskladile za 3,1 % od 01.09.1996, za 0,1 % od 01.11.1996, za 2,8 % od 01.12.1996, za 1,9 % od 01.01.1997, za 0,5% od 01.06.1997, za 1,2% od 01.07.1997 za 0,3% od 01.08.1997, za 0,8 % od 01.09.1997, za 0,5 % od 01.11.1997 (Uradni list št. 55/96, 68/96, 77/96, 5/97 39/97, 45/97, 52/97, 59/97 in 73/97).

Tako pripada Damše Amaliji doživljenjska mesečna renta v zneskih, kot so navedeni v izreku odločbe.

Že izplačani zneski doživljenjske mesečne rente se poračunajo.

Na podlagi navedenih razlogov in ugotovitev je bilo odločeno, kot sledi iz izreka te odločbe.

POUK O PRAVNEM SREDSTVU: Zoper to odločbo je dovoljena pritožba na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v Ljubljani, Šaranovičeva 12. Pritožba se vloži pisno ali poda ustno na zapisnik pri Upravni enoti v Slovenski Bistrici, v roku 15 dni od vročitve odločbe in je takse prosta.

Odločba je takse prosta po 108. členu Zakona o vojnih invalidih v zvezi z 20. členom Zakona o žrtvah vojnega nasilja.

Postopek vodila:
Stanka Dvoršak, iur.

Po pooblastilu načelnice:
vodja Oddelka za občo upravo,
druge upravne naloge in skupne zadeve
Zvone POTOČNIK

Vročiti:

1. Damše Amalija,
Prvomajski trg 2, 2319 Poljčane,
s povratnico
2. Izplačilna služba
3. Arhiv

OŠ GUSTAVA ŠILIHA LAPORJE

-2-

V konkretnem primeru je vojno nasilje trajalo od 03.11.1941 do 01.06.1945, kar ob upoštevanju zgoraj navedenega člena znaša 43 mesecev.

12Po določilih 79. člena Zakona o vojnih invalidih (Uradni list RS, št. 63/95) in v zvezi s 24. členom Zakona o žrtvah vojnega nasilja gredo upravičencem pravice od prvega naslednjega meseca po vložitvi zahteve.

Upoštevajoč navedeno pripada Damše Amaliji doživljenjska mesečna renta (za 43 mesecev) v znesku 9.442,80 SIT od 01.09.1996 dalje.

Na podlagi 16. člena Zakona o žrtvah vojnega nasilja je določeno, da se doživljenjska mesečna renta, ki predstavlja obliko delnega materialnega zadoščenja za žrtve vojnega nasilja, valorizira tako kot pokojnine.

Pokojnine so se uskladile za 3,1 % od 01.09.1996, za 0,1 % od 01.11.1996, za 2,8 % od 01.12.1996, za 1,9 % od 01.01.1997, za 0,5% od 01.06.1997, za 1,2% od 01.07.1997 za 0,3% od 01.08.1997, za 0,8 % od 01.09.1997, za 0,5 % od 01.11.1997 (Uradni list št. 55/96, 68/96, 77/96, 5/97 39/97, 45/97, 52/97, 59/97 in 73/97).

Tako pripada Damše Amaliji doživljenjska mesečna renta v zneskih, kot so navedeni v izreku odločbe.

Že izplačani zneski doživljenjske mesečne rente se poračunajo.

Na podlagi navedenih razlogov in ugotovitev je bilo odločeno, kot sledi iz izreka te odločbe.

POUK O PRAVNEM SREDSTVU: Zoper to odločbo je dovoljena pritožba na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v Ljubljani, Šaranovičeva 12. Pritožba se vloži pisno ali poda ustno na zapisnik pri Upravni enoti v Slovenski Bistrici, v roku 15 dni od vročitve odločbe in je takse prosta.

Odločba je takse prosta po 108. členu Zakona o vojnih invalidih v zvezi z 20. členom Zakona o žrtvah vojnega nasilja.

Postopek vodila:
Stanka Dvoršak, iur.

Po pooblastilu načelnice:
vodja Oddelka za občno upravo,
druge upravne naloge in skupne zadeve
Zvone POTOČNIK

Vročiti:

1. Damše Amalija,
Prvomajski trg 2, 2319 Poljčane,
s povratnico
2. Izplačilna služba
3. Arhiv